

Universitatea “Babes-Bolyai” din Cluj-Napoca

Facultatea de Teologie Ortodoxă.

**LITURGHIA ORTODOXĂ ȘI
EUHARISTIA ANGLICANĂ
STUDIU COMPARATIV DIN
PERSPECTIVĂ ISTORICĂ,
LITURGICĂ ȘI
MUZICAL-IMNOGRAFICĂ**

Teză de doctorat

Rezumat

Coordonator științific: Pr. Prof. Dr. Vasile Stanciu

Drd: Florin Simionca

Cluj-Napoca

2013

Cuprins

Introducere Importanța și actualitatea temei în contextul dialogului bilateral între Biserica Ortodoxă și Biserica Anglicană. Perspectivele acestui dialog.....1

I. Sfânta Liturghie Ortodoxă

I.1. Liturghia bizantină în cultul divin.....	9
I.1.1. Introducere.....	9
I.1.2. Aspectul istorico-liturgic și muzical al Sfintei Liturghii.....	11
I.1.3. Sistemul liturgic creștin de Răsărit sau „Ritul bizantin”.....	16
I.1.4. Autorii Liturghiei ortodoxe și autoritatea acestor liturghii.....	25
I.1.4.1. Liturghia Sfântului Vasile cel Mare.....	25
I.1.4.2. Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur.....	26
I.1.4.3. Liturghia darurilor mai înainte sfințite, a Sfântului Grigorie Dialogul...27	
I.2. Imnele Sfintei Liturghii.....	29
I.2.1. Introducere.....	29
I.2.2. Imnul în cultul primelor veacuri.....	30
I.2.3. Primele creații imnografice și autorii lor.....	32
I.2.4. Producția imnografică a Liturghiilor bizantine.....	35
I.2.4.1. Troparul “Răscumpăratu-ne-ai pe noi.....	35
I.2.4.2. Ectenia Mare.....	38
I.2.4.3. Antifoanele.....	50
I.2.4.4. Imnul “Veniți să ne închinăm.....	63
I.2.4.5. Imnul trisaghion „Sfinte Dumnezeule”.....	64
I.2.4.6. Imnul heruvic.....	69
I.2.4.7. Pe Tatăl.....	79
I.2.4.8. Răspunsurile mari.....	81
I.2.4.9. Cu vrednicie și cu dreptate.....	89
I.2.4.10. Sfânt, Sfânt, Sfânt.....	91
I.2.4.11. Pe Tine Te laudăm.....	93
I.2.4.12. Axionul.....	95
I.2.4.13. Priceasna.....	102
I.2.4.14. Cântările finale.....	105

II. Euharistia anglicană

II.1. Apariția Anglicanismului ca spațiu de dezvoltare a Euharistiei anglicane.....	109
II.1.1. Introducere.....	109
II.1.2. Biserica Angliei în primii ani de domnie a lui Henry al VIII-lea.....	109
II.1.3. Reacția engleză la Reforma continentală.....	110
II.1.4. Independența eclezială.....	111
II.1.5. Continuarea schimbărilor în viața Bisericii, din anul 1611 până în anul 1738.....	113
II.1.6. Viața Bisericii Anglicane din secolul al XVIII-lea până în prezent.....	113
II.1.7. Ce este Anglicanismul?.....	114
II.2. Euharistia Anglicană. Studiu istoric, liturgic și muzical-immografic.....	118
II.2.1. Introducere.....	118
II.2.2. Ritul roman, precedent al Ritului Anglican.....	121
II.2.3. Celebrarea medievală a Messei Anglicane și Ritul Sarum (Sarum Rite).....	125
II.2.4. Reforma din secolul al XVI-lea și formarea cultului anglican.....	131
II.2.5. Istoricitatea Euharistiei anglicane.....	140
II.2.6. Participarea corală, participarea credincioșilor și acompaniamentul de orgă.....	145
II.3. Evoluția Euharistiei anglicane.....	164
II.3.1. Introducere.....	164
II.3.2. Adaptarea Messei latine la coordonatele reformate anglicane.....	164
II.3.3. Muzica și cântarea în Euharistia anglicană.....	167
II.4. Cartea de Rugăciune Comună Anglicană.....	180
II.4.1. Dezvoltarea cărților de cult.....	180
II.4.2. Biblia în Cartea de Rugăciune Comună.....	183
II.4.3. Conținutul Cartii de Rugăciune Comună.....	185
II.4.4. Prima Carte de Rugăciune Comună.....	189
II.4.5. A doua Carte de Rugăciune Comună.....	190
II.4.6. Cartea de Rugăciune elisabetană.....	191
II.4.7. A patra Carte de Rugăciune Comună și Conferința din Curtea Hampton.....	192
II.4.8. A cincea Carte de Rugăciune Comună.....	194
II.4.9. Revizuirea Cartii de Rugăciune Comună.....	195

II.4.10. Cartea de Rugăciune Comună în America și celelalte Biserici din Comuniunea anglicană.....	196
II.4.11. Cartea de Rugăciune Comună Scoțiană.....	197
II.4.12. Cartea de Rugăciune Comună Canadiană.....	198
II.4.13. Cartea de Rugăciune Comună Irlandeză.....	198

III. Studiu comparativ la Sfânta Liturghie Ortodoxă și Euharistia anglicană

III.1. Compoziția imnografică.....	200
III.1.1. Sistemul muzical din Biserica Anglicană.....	200
III.1.2. Tipurile imnelor din Euharistia anglicană.....	211
III.1.3. Imnele Euharistiei anglicane.....	219
III.1.3.1. Kyrie eleison sau Ectenia.....	220
III.1.3.2. Gloria in excelsis.....	223
III.1.3.3. Sursum corda.....	227
III.1.3.4. Sanctus.....	228
III.1.3.5. Benedictus.....	229
III.1.3.6. Agnus Dei.....	232
III.1.3.7. Imnul congregational din Euharistia anglicana.....	234
III.1.4. Compozitori de imne liturgice anglicane.....	246
III.2. Cântarea bizantină și cântecul anglican (anglican chant).....	250
III.2.1. Trăsăturile cântecului anglican în Euharistia anglicană.....	250
III.2.2. Structurile melodice bizantine.....	253
III.2.3. Dispoziții canonice privind cântarea liturgică anglicană.....	258
III.2.4. Dispoziții canonice privind cântarea liturgică ortodoxă.....	258
III.2.5. Notația muzicală a cântecului anglican.....	259
III.2.6. Notația muzicală bizantină.....	260
CONCLUZII.....	263
BIBLIOGRAFIE.....	268

CUVINTE-CHEIE: Biserica Anglicană, Liturghia ortodoxă, muzică bizantină, cântecul anglican, Reforma anglicană, Henry VIII, Anglicanism, Thomas Cranmer, Cartea de Rugăciune Comuna Anglicană, Euharistia anglicană, John Marbeck, Issac Watts, John Wesley.

Lucrarea *Liturghia ortodoxă și Euharistia anglicană. Studiu comparativ din perspectivă istorică, liturgică și muzical-immnografică*, alcătuită ca teză de doctorat sub îndrumarea Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Stanciu, este o prezentare comparativă dintre cele două Liturghii, axate pe două tradiții diferite, cea orientală, de răsărit, și cea occidentală.

Lucrarea este împărțită în trei mari părți, precedate de o parte introductivă și urmate de *Concluzii*. Fiecare parte este împărțită pe capitole și subcapitole. Introducerea prezintă tema de cercetare, precizând importanța acesteia, precum și perspectivele care se deschid din asemănările de cult și muzicale dintre cele două tradiții. O importanță deosebită au avut-o și o au dialogurile ecumenice dintre cele două Biserici, Ortodoxă și Anglicană. De asemenea, un rol deosebit în acest sens, îl poartă scopul Bisericii Anglicane de a se apropia foarte mult de Biserica Primară, astfel încât, dialogul dintre cele două Biserici și respectiv Liturghii, este mai ușor. ----- Dacă ar fi să intuim o asemănare și o relație între Liturghia ortodoxă și Messa anglicană, ea se poate realiza prin intermediul cântării liturgice din cadrul Sfintei Liturghii, care este una autentică, cu rădăcini adânc înfipite în practica Bisericii Primare, când toată adunarea era angajată în participare. Pe lângă aceste nuanțe surprinse de ambele Liturghii, care au rolul de a trezi în conștiința noastră dorințe de reconciliere, de-a lungul istoriei între Biserica Ortodoxă și cea Anglicană au existat dese contacte și relaționări reciproce.

Lucrarea își propune să creioneze o istorie, o tradiție bisericească, o muzică bisericească niciodată scrisă până acum, a vieții culturale din spațiul Anglicanismului, în comparație cu tradiția bisericească românească de factură bizantină.

Primul capitol intitulat, *Sfânta Liturghie Ortodoxă*, debutează cu aspectul istorico-liturgic și muzical al Sfintei Liturghii, adică cu cultul divin în cadrul căreia se manifestă Sfânta Liturghie. -----După aspectul său subiectiv sau omenesc, cultul divin creștin constă în totalitatea formelor prin care creștinul își manifestă credința sa față de Dumnezeu, în plan extern, precum și sentimentele sale de dragoste, adorare și preamărire față de El, iar după

aspectul său obiectiv sau dumnezeiesc, el constă în continuarea sau mai precis actualizarea jertfei Mântuitorului de pe Golgota precum și împărtășirea Harului Duhului Sfânt prin Sfintele Taine și ierurgii (prin cele dintâi numai creștinilor, iar prin cele din urmă atât creștinilor, cât și naturii înconjurătoare). Sfânta Liturghie este un organism spiritual viu, în continuă evoluție și nu o relicvă a istoriei. Cunoașterea evoluției istorice a riturilor liturgice este necesară pentru o mai bună înțelegere a Sfintei Liturghii. În ultimele secole, Sfânta Liturghie nu a cunoscut schimbări semnificative, dar aceasta nu înseamnă că forma ei de astăzi este fixă și imuabilă și că din totdeauna a fost așa.

Sâmburele sau nucleul Liturghiei îl instituie Mântuitorul la Cina cea de Taină, însă forma ritualistică (cântările, rugăciunile și actele de cult, care au împodobit ceremonialul Liturghiei), a fost alcătuită de Sfinții Apostoli și de urmașii acestora, pentru a da frumusețe și solemnitate Tainei Sfintei Euharistii. *„Așa a apărut Liturghia cunoscută sub numele Apostolilor”*, atribuită Sfântului Apostol Iacob și Sfântului Evanghelist Marcu. Această Liturghie se prezenta în genere ca un rit uniform, cu mici modificări de fond care nu afectau și nici nu deformau structura rânduiei. Aceste mici deosebiri de amănunt, care vizau părțile neesențiale ale slujbei, erau justificate de faptul că Liturghia se săvârșea liber (deci nu exista un formular tipic, redactat scriptic), iar Apostolii, fiind oameni harismatici, grăiau și rosteau rugăciunile jertfei euharistice sub inspirația Sfântului Duh. *„Formele liturgice executate de Sfinții Apostoli erau simple, ușoare, pline de sfințenie și încredere în Dumnezeu, iar „modul de săvârșire al Liturghiei se preda numai prin tradiția orală și prin practică”* unii episcopi, succesori direcți ai Apostolilor și-au permis să improvizeze rugăciunea sfintei jertfe și chiar să o impună în eparhiile lor. Așa se explică apariția treptată a diferitelor variante de Liturghii, care, deși se distingeau între ele de la o comunitate la alta, sau chiar în cadrul aceleiași Biserici locale, păstrau intact trunchiul lor comun: *planul rânduiei Liturghiei apostolice*. Existența mai multor anaforale de schimb nu știrbea uniformitatea rânduiei Liturghiei. Aceste tipuri de Liturghii regionale sub care se manifesta Liturghia apostolică, au luat naștere și sub influența factorilor istorici, sociali și religioși, cum ar fi: apariția ereziilor, declanșarea persecuțiilor soldată cu distrugerea locașurilor de cult și cu pierderea și arderea cărților sfinte și a formularelor liturgice, evoluția disproporționată a vieții religioase și culturale și a valorilor artistice a diferitelor epoci și popoare ortodoxe, diversitatea nivelului de pietate și trăire religioasă a multiplelor generații și perioade istorice, intensificarea activității apologetice și catehetice de combatere a erorilor dogmatice și de fixare și popularizare a dogmei sau doctrinei ortodoxe etc. În ciuda tuturor acestor vitregii și obstacole care au

zdruncinat și frământat viața Bisericii creștine în primele trei secole, Liturghia apostolică și-a menținut în linii mari trăsăturile ei caracteristice, cel puțin în ce privește planul rânduiei. Specialiștii susțin că de la început, ea a fost un ceremonial liturgic care, în mod esențial, coincide cu ființa Liturghiei de astăzi. Întregul material liturgic a fost sistematizat, prelucrat și perfecționat de către Sfântul Iacob, ruda Domnului, primul episcop al Ierusalimului, într-o singură Liturghie care îi poartă numele, spune Pr. Prof. Mihail Bulacu. *„Sfântul Iacob fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului, a lăsat prin viu grai urmașilor săi rânduiala Liturghiei care poartă numele său. Ea a fost mai târziu așternută în scris și înflorită cu o mare bogăție de rugăciunii*, subliniază Dr. Badea Cireșeanu. Redactarea scriptică a acestei Liturghii s-a făcut în secolul V, când s-au scris și celelalte Liturghii.

Mai departe este prezentat sistemul liturgic creștin de Răsărit sau „Ritul bizantin, care ajută la înțelegerea corectă a Sfintei Liturghii Ortodoxe. *„Ritul Bizantin”*, conform liturgiștilor se referă la sistemul liturgic care s-a dezvoltat în Patriarhatul Ortodox al Constantinopolului și care a fost adoptat gradual, în Evul Mediu, de către celelalte Patriarhate Ortodoxe: Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Sinteza bizantină, de departe cea mai răspândită moștenire liturgică creștină răsăriteană, este încă folosită de către toate bisericile ce derivă din această pentarhie ortodoxă, spune Robert Taft.

Sistemul liturgic bizantin, faimos datorită somptuozității ceremonialului liturgic și a simbolismului său, moștenire a splendorilor imperiale din Constantinopolul de dinainte de secolul al VIII-lea, este de fapt un hibrid al riturilor constantinopolitan și palestinian, sintetizate gradual între secolele IX-XIV în mănăstirile lumii ortodoxe, începând mai cu seama din perioada luptei contra iconoclasmului.

Ca și alte familii liturgice creștine tradiționale, Ritul Bizantin cuprinde următoarele: Sfânta Liturghie (Euharistia); celelalte Taine (Sacramente): Botezul, Mirungerea (Confirmarea), Cununia (Căsătoria), Maslul, Spovedania și Hirotonia; Utrenia, Vecernia, Privegherea și celelalte Laude, Anul liturgic cu calendarul său cu ciclurile sărbătorilor fixe și mobile, zile ale sfinților și zile de post împreună cu o seamă de slujbe sau rânduiei mai mici (binecuvântări, sfințirea bisericii, exorcizări, tunderea în monahism etc). Toate acestea sunt codificate în antologii standard sau în cântări liturgice ale Tradiției.

Orice istorie adevărată a Ritului bizantin trebuie să țină cont de interacțiunea acestuia în evoluția tradiției:

1. Perioada paleo-bizantină, din 324 până la Iustinian (527), despre care se știu puține lucruri.

2. „*Epoca de Aur*”, a lui Iustinian (527-565) și a succesorilor săi imediați, adică „*faza imperială*”, în timpul perioadei antice târzii sau patristice, în special începând cu domnia lui Iustinian I (527-565) și a succesorilor săi imediați, perioadă în care s-a creat un sistem liturgic după modelul catedralei care a dăinuit până după Cucerirea Latină (1204-1261), suprapunându-se astfel peste fazele 3-4.

3. „*epoca întunecată*”, din anul 610 până în 850, și mai ales lupta împotriva iconoclasmului (726-843), culminând cu reforma studită.

4. Perioada studită, de la cca. 800 la 1204, adică renașterea sub macedoneni și sub comneni, din secolul al IX-lea până la Cruciada IV (1204).

5. perioada bizantină finală, după cucerirea latină (1204-1261) și care, pentru Biserica Ortodoxă, după căderea Constantinopolului sub turci în anul 1453, a continuat în așa-numitul „*Byzance après Byzance*”.

Sunt enumerați succinct cei trei autori de Liturghii, din tradiția bizantină: Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur, și Sfântul Grigorie Dialogul.

Sfântul Vasile cel Mare (379), arhiepiscop al Cezareei Capadociei, mare teolog și păstor al Bisericii, a redactat pe baza tradiției capadociene o Liturghie care a fost adoptată și la Constantinopol. La baza Liturghiei Sf. Vasile cel Mare stă Liturghia Sf. Iacob. Vechimea și autenticitatea acestei Liturghii sunt consemnate de numeroase mărturii. Liturghia păstrează aproape intactă Liturghia Sf. Iacob, cu excepția anaforalei (Rugăciunea Sfintei Jertfe), care aparține în exclusivitate Sf. Vasile cel Mare.

Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur este mai mult o prescurtare a Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare. Ea s-a încetățenit în Biserica din Constantinopol și de aici s-a transmis în toată creștinătatea ortodoxă. Că este o prelucrare și prescurtare a Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare ne-o spune și patriarhul Proclu al Constantinopolului în opera sa intitulată *Despre predania dumnezeieștii Liturghii*, în care afirmă că sfântul părinte a adaptat la nevoile timpului său Liturghia Sfântului Vasile și „*a rânduit a se face sfântul serviciu mai scurt*”, pentru a nu produce moleșeală și plictiseală în rândurile credincioșilor și a-i îndepărta de la această apostolică și dumnezeiască întocmire.

Potrivit tradiției, autorul Liturghiei Darurilor Mai Înainte Sfintite este considerat Sf. Grigorie Dialogul, episcopul Romei (†604). *„Nu putem spune cu siguranță că Sf. Grigorie Dialogul a înființat întreg oficiul liturgic al acestei Sf. Liturghii, însă putem afirma că el a contribuit la îmbogățirea și la sistematizarea acestei Sf. Liturghii pe vremea cât a stat la Constantinopol.”*

Capitolul I, tratează mai departe conținutul liturgic, și în special muzical, din cadrul Liturghiei ortodoxe, adică imnele care alcătuiesc structura muzical-îmnografică a Sfintei Liturghii. Astfel încât, subcapitolul intitulat Imnele Sfintei Liturghii, este de mare importanță, deoarece arată cum au apărut acestea, care este originea lor, primele lor forme, și autorii lor.

Imnul liturgic este expresie a mărturisirii învățaturii de credință. Cântarea imnelor liturgice a fost practică întotdeauna în creștinism. Imnul, ca cea mai simplă formă de cântare cu un conținut nou de idei, nu era o cântare liturgică, de cult ci *„mai degrabă una de apartenență la noua religie”*, afirmă muzicologul Titus Moisescu. Cu timpul însă, imnul capătă un caracter dogmatic și mai ales unul apologetic. Dintre numeroșii melozi și îmnografi de seamă ale căror creații s-au impus prin valoarea lor dogmatică și au primit consensul întregii Biserici menționăm pe următorii: Sfântul Ignatie Teoforul – episcopul Antiohiei (+107), Clement Alexandrinul (+215), Sfântul Atanasie cel Mare – arhiepiscopul Alexandriei (+373), Sfântul Efrem Sirul (+379) – care potrivit scrierilor lui Sozomen ar fi scris aproape o sută de mii de versuri, Sfântul Grigorie de Nazians (+390), Sfântul Vasile cel Mare (+389), Sfântul Ioan Gură de Aur (+407), Sfântul Chiril al Alexandriei (+444), Anatolie – patriarhul Constantinopolului (+452), Sfântul Roman Melodul (491-518) – supranumit „scriitorul de cântări”, Sfântul Andrei Criteanul (+726) – autorul Canonului celui Mare ce cuprinde 250 de strofe, Sfântul Cosma Melodul – episcop de Maiuma (+780 sau 750), Sfântul Ioan Damaschin (+749), Sfântul Teodor Studitul (+826), Sfântul Iosif Studitul – scriitorul de cântări (+881) care a întrecut pe toți îmnografii în ceea ce privește mulțimea imnelor compuse de el, completând Octoihul, Triodul și mai ales Penticostarul cu numeroase cântări.

În Biserica Creștină, încă de la începutul existenței sale, muzica a avut un rol important în cadrul cultului. Melodia contribuie în mod evident la deslușirea sensurilor teologice duhovnicești pe care le conțin rugăciunile și textele îmnografice, ajutându-l pe credincios să trăiască cu inima ceea ce înțelege prin rațiune. După mărturia sfinților apostoli, primii creștini intonau în cadrul cultului psalmi, cântări de laudă și cântări duhovnicești. Fiind la începutul existenței sale, Biserica creștină a folosit psalmii din cadrul cultului iudaic,

adaptându-i la propriul său ritual. Cântările de laudă, odele sau imnele au fost compuse de poeții și imnografi creștini, sub inspirația Duhului Sfânt în secolele II–IX. Acestea sunt creații proprii ale creștinismului pentru că începând din secolul II, Biserica dorește să-și creeze propriile sale imnuri având ca bază textul Sfintei Scripturi a Noului Testament și care să țină cont de momentele liturgice în care se executau acestea. Imnografia bizantină s-a dezvoltat în primul mileniu al creștinismului, culminând în secolele IV-IX când au apărut principalele forme muzicale consacrate: troparul, condacul și canonul, din care s-au dezvoltat toate cântările specifice ortodoxiei.

La finalul capitolului I, prezint subcapitolul intitulat, *Producția imnografică a Liturghiilor bizantine*, unde sunt comentate istoric, liturgic și muzical imnele Liturghiei bizantine: Răscumpăratu-ne-ai pe noi, Ectenia Mare, Antifoanele, Veniți să ne închinăm, Sfinte Dumnezeule, Heruvicul, Răspunsurile mari, Sfânt..., Pe Tine Te laudăm, Axionul, Chinonicul sau Priceasna și Cântările finale.

Al doilea capitol intitulat *Euharistia anglicană*, urmărește istoria Reformei în general, care a avut un impact puternic asupra ritului apusean din Evul Mediu prezent și în Biserica Angliei, preluat apoi și reformat de Cartea de Rugăciune Comună din cultul anglican, în centrul căruia se află Liturghia sau Euharistia anglicană, cu tot arsenalul său muzical, liturgic, și istoric, de care se ocupă sub-capitolele acestui capitol. Se arată că, Biserica Anglicană a apărut în istorie încă de la început ca un organism cu un caracter aparte, distingându-se de celelalte Biserici europene. Deși, Anglicanismul ca termen specific de înțelegere a Bisericii Anglicane, a apărut abia în secolul al XIX-lea, totuși ca traiectorie distinctă de credință și tradiție, a apărut cu 300 de ani înainte, adică odată cu momentul Reformei engleze, când a luat naștere Biserica Anglicană, și deci noțiunea unui organism cu totul aparte ce se numește Anglicanism sau Biserica Anglicană. Acest fapt a dus la reformarea întregului conținut liturgic (pur catolic), prezent în spațiul englez până atunci. Deși Anglicanismul era exclusiv de origine britanică, acesta s-a răspândit și la alte popoare din regiuni învecinate și nu numai. În secolul al XVI-lea, Anglicanismul era deja prezent în Welsh, în Biserica episcopală a Scoției, în Irlanda deși existau opoziții răzlețe împotriva Angliei, fapt care a întârziat apariția Bibliei și Cărții de Rugăciune Comună, apărută abia în secolul al XVII-lea, în Insulele Caraibe de la coasta de nord a Atlanticului până în Georgia și în sudul Indiei. Anglicanismul aspiră să fie o credință catolică, cu rădăcini în antichitatea creștină și în continuitate cu credința, constituția, cultul și Tradiția apostolică. Reformatorii au apelat la antichitatea Bisericii Britanice, ca Biserică autonomă ante-datată de misiunea Sfântului Augustin de

Canterbury, în anul 597. Revendicarea a fost făcută de Arhiepiscopul Parker sub regina Elisabeta, și anume, că episcopatul englez își trage rădăcinile din vizita lui Iosif din Arimateea. Jewel a insistat că Biserica Angliei a fost despărțită nu de Biserica Catolică, ci de erorile Romei. Biserica Anglicană a fost în cazul acesta „reformată”, nu „trasnformată”, pentru că a reținut ceea ce era bun și a reformat ceea ce a fost rău. Ca urmare, în generația următoare, Charles Grove credea că Anglicanismul ar putea oferi „*catolicism fără Roma*” iar Garbett afirma că, „*Biserica Anglicană este Biserica Catolică în acest ținut, liberă de supunerea Bisericii Romei*”. Mișcarea de la Oxford din secolul al XIX-lea cu accentul său pe continuitatea istorică a Bisericii, semnificată de succesiunea apostolică a episcopilor și doctrina sacramentală, a distanțat Anglicanismul de Reformă accentuând moștenirea sa catolică în detrimentul celei protestante. Acest lucru a dat naștere la dezvoltarea unui conflict intern între Evanghelici, Catolici și Protestanți. Astfel încât, mulți au văzut în “*Biserica Anglicană, Biserica ecumenică prin excelență, cuprinzând în același timp atât elemente catolice, cât și protestante*”. Ca urmare, Comuniunea Anglicană, nu a dispărut, ci dimpotrivă în ultimii 30 de ani s-a constatat o dezvoltare mai puternică a conștiinței anglicane precum și o dorință puternică de centralizare. Anglicanismul a experimentat de asemenea, o transformare liturgică profundă, și anume Mișcarea de la Oxford. Cultul liturgic a fost alterat în stil și ceremonial. Iar în secolul al XX-lea schimbarea liturgică a inclus revizuirea Cărții de Rugăciune Comună.

Concluzionând, credința anglicană este în egală măsură, atât catolică, cât și reformată, dar ospitalieră în același timp la pretenția intelectuală. Această situație paradoxală, exprimă faptul că distincția Anglicanismului nu se află în ingredientul organismului bisericesc anglican, ci în însăși natura mixtă a Bisericii Anglicane. S-a pus întrebarea dacă în ultimă instanță Anglicanismul este un etos, o metodă sau o atitudine mentală. Michael Ramsey a scris că, teologia anglicană nu este un sistem sau o confesiune, ci „*o metodă și o direcție*”, deoarece adevărurile scripturistice sunt creative și amestecarea lor duc la generarea de noi combinații. Teologia anglicană caută să reconcilieze sistemele opuse, arătând că principiul care stă la baza unui sistem acupă un loc anume în universul adevărului creștin. Scriptura și tradiția, revelația și condiția umană, crezul ortodox și libertatea, moștenirea antică și noile descoperiri, continuitatea istorică a Bisericii și libertatea Bisericilor naționale, sunt legate organic între-olaltă în spiritual teologiei anglicane. „*Aceste idealuri nu sunt proprii Bisericii Anglicane, ci ele aparțin Bisericii lui Hristos*”, consemnează conferința de la Lambeth, din anul 1930. Printre alte idealuri se numără: o Biblie deschisă, o preoție pastorală, un cult

comun și ne-înfrică dragoste de adevăr. O Biblie deschisă înseamnă: o Biblie la dispoziția fiecăruia, și nu monitorizată, sau interpretată strict de o autoritate eclezială. Preoția anglicană este una pastorală. Ea nu este una care servește spre a restricționa laicitatea de privilegiile spirituale, nu este una didactică, scribală, rabinică, judecătorească, care să constrângă poporul lui Dumnezeu. Preoția anglicană este una autoritativă, sacramentală, gentilă, atentă la nevoile umane. Cultul în comun, nu este oficiat de un cler care reprezintă laicitatea necalificată liturgic, ci cultul este oficiat de întreaga biserică. Totuși cultul anglican public a militat constant împotriva tendințelor sectante.

În ce privește Euharistia anglicană, ca model, fond și structură, la baza Euharistiei anglicane stă Missa catolică sau Missa romană sau latină. Ceremonialul medieval al Missei catolice este legat de „*uzanța Salisbury*” (use of Salisbury), adică “*variantea ritului roman folosit de un număr secular de biserici engleze din aceea vreme*”.

Ce se întâmpla la Salisbury s-a folosit în toate marile biserici medievale până la aproximativ sfârșitul secolului al XIV-lea, astfel încât variantele sale pot fi găsite pretutindeni în Anglia. “*Ceremonialul de la Salisbury era destul de diferit de cel din Capela Papală de la Vatican sau din întreaga Romă*”.

La Salisbury exista o simplificare progresivă a ceremonialului, adică: nu exista procesiunea pâinii și vinului, „*pulpitrum*” nu era folosit; Messa de Salisbury precum și Missa Romană Curia medievală, prezintă “*extreme ale studiului ceremonialului (deși amândouă uzanțele au rămas foarte elaborate de standardele moderne)*”.

Pentru a crea o structură a ceremonialului de la Salisbury, trebuie să ne folosim de surse medievale, în general cele scrise în limba engleză. Toate aparțin Ritului de vest (roman) și reprezintă variante locale seculare și monastice. Fiecare manuscris indică un loc specific și o dată de origine, făcându-l astfel unic. Cea mai multă informație se găsește la David Knowles și Neville Hadcock în „*Medieval Religious Houses in England and Wales*” (London 1953-1971). Aici sunt două mari grupe de “*surse seculare și monastic*”.

Uzanța seculară cuprinde stilul ceremonial de la Salisbury. De la Reformă stilul diocezei de la Salisbury a fost pretins în comun ca uzanță normativă engleză. Influența Salisbury s-a răspândit rapid și în celelalte diocese. Primul val de influență a fost cel constituțional. Statutele au fost adaptate sau adoptate de un număr de alte catedrale între secolele XIII și XIV. Influența liturgică a urmat în epoca medievală la sfârșit, când uzul a fost

adoptat gradual de un număr de alte diocese din întreaga Anglie, Wales și Irlanda. La sfârșitul secolului al XV-lea acestea au inclus și catedralele și diocesele de la Chichester, Exter, Lichfield, Lincoln, Londra și Welles, apoi un număr de alte diocese cu catedrale monastice, la fel ca și casele augustiniene, și multe biserici colegii.

La Reformă (potrivit Prefaței din Cartea de Rugăciune Comună), erau curente în ceremonial numai uzanțele de la Bangor, Herefold, Lincoln și York; și chiar și în aceste diocезee uzanța Salisbury a fost adoptată sau cel puțin propusă. Folosirea stilului Salisbury inevitabil a întâlnit nevoi locale, deși repertoriul său de texte variate și cântări diverse este întru totul deosebit. Stilul Salisbury este în mod tradițional asociat cu episcopul Norman de la St. Osmund, care stabilea scaunul episcopal în vechiul oraș Sarum, în anul 1075. Totuși cele mai vechi surse care au supraviețuit sunt din timpul episcopatului lui Richard Poore (1214-1237). Episcopul Poore a transferat scaunul la Salisbury (1218), consacrand noua biserică, ce a fost construită lângă râu în anul 1220.

Breviarul (The Breviary) anului 1531 reprezintă stilul Salisbury în ultimii săi ani. Ediția modernă a luat în considerare și alte Breviare de la Salisbury scrise în perioada anilor 1475-1544 și 1555-1557. Au fost editate două versiuni ale Missalului de la Salisbury, unul având ca bază manuscrise vechi și celălalt având Missalele scrise. În ambele existau un număr de lucruri interesante (ex. rugăciuni înainte și după Missă), care nu sunt listate astăzi.

Spre deosebire de Bisericile protestante continentale, Biserica din Anglia a moștenit unele dintre cele mai importante caracteristici ale Oficiului de zi cu zi, și de Missă, din Biserica Catolică, deși folosea limba națională. Și deși, recitarea publică a Oficiului a scăzut brusc în Biserica Romană, în Biserica Angliei, era cântat coral în catedrale și colegii.

Reforma engleză a fost realizată în etape, și anume: „*refuzul autorității papale (Actul de supremație din anul 1534), redistribuirea terenurilor și a averilor (dizolvarea mănăstirilor și alte fundații corporative, 1536-1548), precum și reforma Liturghiei (Actul de uniformitate din anul 1549)*”.

Dacă Reforma engleză ar fi fost înrădăcinată într-o criză teologică (în străinătate), mai degrabă decât într-o problemă internă (nevoia regelui Henry VIII, de a lua o nouă soție în perspectiva unui moștenitor de sex masculin), consecințele liturgice ar fi fost mult mai radicale. În schimb, tranziția a fost treptată, și formarea Cărții de Rugăciune Comună a avut loc pe o anumită perioadă de ani.

Cronologia subliniază progresul constant spre o Liturghie „vernaculară” – în limba engleză:

- 1537 Publicarea Bibliei Matthews în limba engleză (revizuită și republicată în 1539 ca Biblia Mare); Arhiepiscop de York poruncește ca Epistola și Evanghelia să fie citite în limba engleză; Lecțiile să fie citite în limba engleză, după Te Deum și Magnificat. Acest fenomen s-a întâmplat după 15 ani de la arderea Noului Testament a lui Tyndale; cu aceasta primul pas în reformarea cultului a fost luat, deschizându-se pe viitor folosirea limbii engleze în Liturghie. În această vreme „*Thomas Cranmer, Arhiepiscop de Canterbury, a propus în mai multe rânduri anularea cărților de cult folosite până atunci*”.

- 1538 Recitarea Crezului, Rugăciunea Domnului, și Zece Porunci, în limba engleză

- 1544 Publicarea Ecteniei în limba engleză scrisă de Cranmer pentru utilizarea în procesiune

- 1546 Cranmer a început prezentarea unui ordin englez a Liturghiei, care să înlocuiască Missa. Toate aceste producții liturgice au fost folosite numai în timpul lui Henry VIII.

- 1547 Regele moare, iar la tron vine Edward VI, un băiat de 10 ani, care a fost supranumit de Cranmer, al doilea Iosia. Unchiul regelui, Somerset, care era un patron al Reformei, și-a asumat controlul asupra guvernului. Acum s-a propus definitiv ca epistolele să se citească numai în limba engleză și nu în latină.

- 1548, 8 martie, s-a propus oficial realizarea canonului Liturghiei anglicane. Toate aceste circumstanțe au dat naștere la apariția Cărții de Rugăciune Comună a lui Cranmer.

- 1549 Prima Carte de Rugăciune Comună

- 1552 Cartea a doua de Rugăciune Comună.

Principiile care guvernau apariția Cărții de Rugăciune Comună sunt următoarele:

a) Exercițarea atât a clerului, cât și a poporului potrivit cu intenția Sfinților Părinți.

b) Limba engleză înlocuia limba latină care era lipsită de sens în sufletele necunoscătorilor.

c) Toată multitudinea de cărți liturgice din cultul latin se concentra într-o singură, care aducea un spirit de unitate.

În ce privește crearea Cărții de Rugăciune Comună, au stat la bază următoarele:

1. Marea Biblie din care au fost luați psalmii și epistolele.
2. Ritul latin, care se găsea puternic exprimat în riturile curente din Anglia în acea vreme: Salisbury, Hereford, Bangor, York și Lincoln. În mod special cel care a contribuit cel mai mult la structura liturghiei, a fost ritul sau uzanța Sarum, de la catedrala Salisbury.
3. Liturghia ortodoxă, din care s-au împrumutat elemente ca, Rugăciunea Sf. Ioan Hrisostom în Ectenie.
4. Antididagma Cologne
5. Influența luterană.

Formarea lui Cranmer a unei noi Liturghii a fost una radicală, comparativ cu forma ei de dinainte de Reformă. Chiar formele de rugăciuni de dimineață și de seară s-au schimbat, făcându-se o nouă abordare a recitării Psaltirii, precum și citirea Scripturii în limba engleză. Abia „în anul 1549, Cranmer a ajuns la modelul clasic anglican”. Stabilirea Cărții de Rugăciune Comună în 1549 nu numai că instituie noi comenzi liturgice, ca formele sale și limba vernaculară, dar în mod instantaneu restaurează cântarea din Biserica medievală și repertoriul polifoniei latine. Opera aceasta a fost formulată în Cartea de Rugăciune Comună Notată scrisă de John Marbeck în anul 1550. Această lucrare este un exemplu ilustru reprezentând Reforma muzicală a cultului, care avea ca regulă „*for every syllable a note*”, adică pentru fiecare silabă o notă, asigurând că cuvintele nu sunt niciodată mascate de muzică.

Procesul lui Marbeck a constat din următoarele lucruri:

a) adaptarea cântării medievale (mai ales formulele repetate) la limba națională. S-au născut compoziții de melodii noi în graiul de cântare simplă, deși puțin mai ritmice.

b) folosirea polifoniei pentru înfrumusețarea cântării (aceasta a fost o practică veche, de multe ori improvizată în Evul Mediu, și a continuat ulterior - a se vedea forma polifonică a Ecteniei și psalmilor festivi ai lui Tallis)

c) compozițiile polifonice derivate din principiul de mai sus, și care rezultă în stilul „short” – scurt, folosit pentru multe cântări din engleză (în mare parte silabice, și care se găsesc în repertoriul autohton timpuriu a lui Partbooks Wanley, dar și în muzica lui Tallis, Byrd, Gibbons, și contemporanii lor).

d) compoziții alternative (însoțite) destinate pentru solo și secțiuni corale, stilul așa-numit „vers”, similar, în principiu, la alternanța de soliști și cor, în cântul responsorial.

e) compoziția care alternează un grup mai mare de soliști cu corul, elaborată pentru ocazii festive în secolul al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea.

Procesul de evoluție a Euharistiei anglicane a durat cinci ani, și anume între anii 1547 și 1552. În lucrarea sa de *“reformare a cultului, dar în special al Euharistiei, practic a reformat materialul tradițional pentru a da o expresie clară de înțelegere a învățăturii biblice, îmbrăcând acest material într-un stil liturgic englez pe care el însuși l-a creat și perfecționat”*. De atunci, adică de la Reforma până la Restaurare, și într-adevăr până în secolul al XX-lea, Euharistia anglicană poartă amprenta lui Cranmer și toate revizuirile au început de la punctul lui de vedere.

Al treilea capitol, intitulat, *Studiu comparativ între Liturghia ortodoxă și Euharistia anglicană*, vorbește despre sistemul muzical din Biserica Anglicană. Producțiile muzicale care au emanat din Biserica Anglicană, nu posedă atâta încărcătură artistică precum sistemele catolice și evanghelice germane. *„Cu excepția lui Handel, nu există vreun nume conectat la serviciile liturgice în comparație cu aceia care au promovat cântecele religioase în Italia și Germania”*, spune Edward Dickinson. În ciuda acestei mediocrități, *“muzica Bisericii Anglicane și-a câștigat o poziție istorică onorabilă nu numai pentru motivul de a-și păstra excelența pentru 300 de ani, dar mai mult pentru apropiata identificare cu aceia care au luptat intens cu dogma, ritualul și politica Bisericii”*.

Studiul muzicii Bisericii Anglicane este studiul formelor și practicilor muzicale mai mult decât studiul unor ateliere de muncă. Studiind Biserica Anglicană, găsim două diviziuni, lupta pentru supremație între anglicani și puritani, care s-au dușmănit în sfera artei și a ritualului. Astfel încât, suntem obligați să trasăm două linii distincte de dezvoltare: muzica

rituală a înființării Bisericii, și psalmodia categoriilor distincte care s-au ciocnit și s-au compromis de-a lungul vremii. Anglicanismul a urmat în el însuși o continuare a tradiției patristice, cu o Biblie deschisă tuturor, luând ceea ce era mai nobil și mai pur din Catolicism. Această concepție este puternic manifestată în Liturghia Bisericii Anglicane, care în parte, este compusă din materiale din Biserica Veche, și la început asociate cu muzica, nu s-a distins în nici un fel de Catolicism. Ritualul Bisericii Anglicane este conținut într-un singur volum, Cartea de Rugăciune Comună. Ritualul este împărțit în Utrenii și Vecernii, Sfânta Euharistie, adică Sfânta Liturghie, oficii de Confirmare și hirotonie, precum și oficii ocazionale. Dacă o parte mică din Liturghie este cu totul originală, Utrenia și Vecernia sunt compilații din Breviarul catolic, Sfânta Euharistie cu epistole și evanghelii din Missal, oficiile ocazionale din Ritual și confirmarea și hirotonia din Pontifical. Toate aceste oficii, comparate cu surse catolice, sunt masiv modificate și simplificate. Liturghia Bisericii Anglicane este compusă ca și Liturghia Catolică. Este notabil spațiul larg dat pentru citirea din Sfânta Scriptură; întreaga Psaltire era citită în cursul fiecărei luni, Noul Testament era citit de trei ori pe an, iar Vechiul Testament era citit o dată pe an. Liturghia anglicană include o varietate largă de rugăciuni, psalmi speciali cântați, psalmi ca imne numite „*canticles*”, imne din Missa latină ca: Kyrie, Gloria, Credo și Sanctus, Te Deum, 10 Comandamente, o ectenie, și răspunsuri numite „*versicles*”. Biserica Anglicană a reținut concepția catolică, și anume că serviciul divin este unul muzical, că rugăciunile, psalmii, „*canticles*” și imnele nu se pronunță într-o manieră ordinară, ci într-un ton muzical. Muzica Bisericii Anglicane urmează trei diviziuni în care muzica Bisericii, în general poate fi împărțită: cântecul, muzica corală și imnul congregațional (parohial). Istoria cântecului anglican poate fi luată ca simbol al inundării ideii vechi preoțești în concepția reprezentativă a oficiului clerical, pentru care cântecul este el însuși o formă de expresie flexibilă, atât în structura și uz, care se poate conecta atât cu imnul „*antem*” - cântecul coral, cât și cu imnul parohial. La început metoda cântării a urmat exact formei catolice. Au existat două forme de cântec, simplu neacompaniat – plain song – executat de preot, care era aproape monoton, și cântecul acompaniat, mult mai melodos, folosit în cântarea psalmilor, „*canticles*”, ectenii, executat de către cor, sau preot și cor. Substituirea limbii engleze pentru limba latină și modificarea Liturghiei, nu a alterat sistemul și principiul muzical de interpretare care a existat în Biserica Catolică. Ectenia, este cea mai veche porțiune din Cartea de Rugăciune Comună, compusă de Cranmer și publicată în anul 1544, apoi așezată pentru cântarea pe note din vechiul „*plain song*”. În anul 1550, toate părțile din Cartea de Rugăciune au fost notate muzical de către John Marbecke, un muzician foarte cunoscut al vremii. El ca și Cranmer, a adoptat porțiuni din cântecul

gregorian, păstrând numai formele simple. Cântecul anglican modern poartă amprenta cea mai simplă a originii sale medievale. Modificările care disting forma nouă de cea veche pot fi ușor observate, comparând cartea de cântece engleză modernă cu o carte de cult din Biserica Catolică. În locul libertății ritmului gregorian cu frecventele pasaje care infloreau melodia pe o singură silabă, găsim în Anglicanism o mare simplificare și strictețe. Cântecul anglican este aproape în întregime silabic, chiar două note la o silabă este un lucru rar, neavând corespondent în melismele din cântecul liturgic apostolic. Liniile de despărțire necunoscute în cântecul roman, i-a dat formei englezești mai multă pace în mișcare.

O atenție deosebită este impusă de subcapitolul Imnele Euharistiei anglicane, în care se prezintă și se comentează fiecare imn în parte, care formează împreună conținutul muzical-immnografic al Euharistiei anglicane. Acestea sunt următoarele: Ectenia, Kyrie eleison, Gloria in excelsis, Sursum corda, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei, și imnul congregațional. În continuare este prezentată o listă a compozitorilor de imne celor mai importanți din istoria Bisericii Anglicane, între care se remarcă Issac Watts și John Wesley.

Capitolul III se încheie cu o expunere în paralel a cântecului bizantin cu cântecul anglican, a dispoziției canonice pentru cele două tradiții muzicale, precum și notația bizantină în comparație cu cea a cântecului anglican.

Originea sistemului cântecului anglican, este găsit în cântecul gregorian vechi. Este un fel de vorbire muzicală, punctuația și rata mișcării fiind fonetic la fel ca în discursul vorbit.

Cântecul anglican modern poartă amprenta cea mai simplă a originii sale medievale. Modificările care disting forma nouă de cea veche pot fi ușor observate, comparând cartea de cântece engleză modernă cu o carte de cult din Biserica Catolică. În locul libertății ritmului gregorian cu frecventele pasaje care infloreau melodia pe o singură silabă, găsim în Anglicanism o mare simplificare și strictețe. Cântecul anglican este aproape în întregime silabic, chiar două note la o silabă este un lucru rar, neavând corespondent în melismele din cântecul liturgic apostolic. Liniile de despărțire necunoscute în cântecul roman, i-a dat formei englezești mai multă pace în mișcare.

Intonarea cântecului gregorian constă din patru diviziuni: recitarea, meditarea, a doua recitare și sfârșitul. Cântecul anglican este de două feluri: simplu și dublu. Un cântec simplu cuprinde un singur verset dintr-un psalm; constă din două acorduri, primul incluzând trei

măsuri, iar a doua patru măsuri. Un cântec dublu este de două ori lungimea unui singur cântec și include două versete dintr-un psalm, primul sfârșit fiind o cadență incompletă. *“Cântecul dublu este o invenție englezească, necunoscută în sistemul gregorian”*.

În concluzie, general vorbind, atât ca structură externă sau plan și rânduială, cât și ca stil, conținut și concepție, între Liturghia Ortodoxă și Euharistia anglicană există multe puncte de contact și elemente înrudite, care vădesc originea comună a acestor liturghii. În Apus, ritul liturgic roman a avut rolul de a influența și unifica diferitele rituri locale din Vest, rol pe care, în Răsărit, l-a avut ritul liturgic bizantin. Ritul anglican, fiind un derivat al ritului roman din Apus, se observă că, liturghiile ortodoxe au rămas mult mai aproape de liturghia primitivă creștină decât Euharistia anglicană, sau missele din Apus.

Liturghia Ortodoxă păstrează mult mai bine legătura cu trecutul sau cu tradiția liturgică a Bisericii primare, pe când liturghiile de tip roman au suferit, chiar în unele din părțile lor esențiale, simplificări, prescurtări și modificări structurale, care le-au alterat profund atât rânduiala de ansamblu, cât și unele amănunte de ritual.

Încă dinainte de Reformă, și deci de apariția Bisericii Anglicane, și implicit de ritul anglican, iată că impunerea Liturghiei romane s-a făcut și cu sprijinul autorității publice. După Reformă imediat, asistăm la o standardizare a Liturghiei anglicane, atât ca structură cât și ca muzică. Acest fapt a dus la rigidizarea ei, și la depărtarea de experiența Bisericii.

Secolul al XVI-lea reprezintă un moment de cotitură pentru Biserica Angliei, care a devenit prin Reforma cunoscută Biserica Anglicană, cu dorința de a se distinge total de Biserica Catolică, cea din care se desprinsese. Dacă Reforma a determinat Biserica Catolică să se descopere pe sine, iată că Reforma a determinat Biserica Angliei să redescopere adevărata spiritualitate a Bisericii Primare. Acum, a fost momentul formării unei Biserici unice așa cum o numesc teologii anglicani, căci păstrându-și rădăcina în tradiția apuseană, a reformat atât doctrina cât și cultul muzical existent până atunci.

Reforma anglicană a apărut ca o reflexie a celorlalte momente de cotitură din istoria engleză. Se pare că la fiecare 500 de ani Anglia a trecut printr-o schimbare majoră. Așa se face că la anul 597 creștinismul a fost adus la anglo-saxoni. În anul 1066 Invazia Normanzilor a introdus sistemul feudal. Iar în anul 1535, prin Actul de Supremație, regele Henry al VIII-lea a devenit „*Capul Bisericii Anglicane*”, scoțând țara afară din Catolicism și din sistemul medieval în lumea protestantă și epoca modernă. Astăzi Biserica Anglicană se pare că trece printr-o criză la fel de extremă așa cum s-a întâmplat în toate momentele de

răscruce, datorită luptei sale cu raționalismul, ateismul și indiferentismul societății secularizate.

Parcurgând studiul prezentat în ce privește cultura Bisericii Anglicane, observăm trei teme, care îl constituie. Aceste trei teme sunt următoarele: „*interdependența cultului liturgic - poporul lui Dumnezeu trăiește liturghia continuu; interdependența cultului individual - individualitatea închinătorilor creștini este înălțată de participarea în liturghie a întregului popor; și, bogăția și varietatea care există în cultul creștin*”, spune Charles P. Price. Așadar, Liturghia nu este o afacere privată dintre fiecare individ și Dumnezeu. “*Nu există nici o tranzacție între preot și Dumnezeu, pe care persoanele laice sunt privilegiate să privească*”. La sfârșitul studiului se poate observa autenticitatea cultului anglican. “*La sfârșitul domniei reginei Elisabeta I, în secolul al XVI-lea, Biserica Anglicană a fost ca o biserică spațioasă*”. Biserica Anglicană, “*speră că toți membrii într-un număr de stiluri diferite vor fi apti să se închine lui Dumnezeu cu libertatea creștinilor primitivi, cu splendoarea bisericii medievale, cu demnitatea sobră a Reformei, și cu simplitatea și harul fiecărei persoane în parte*”.

Liturghia ortodoxă a păstrat neschimbată nu numai schema sau rânduiala, ci și formularul ei, adică textul rugăciunilor și a diferitelor formule, a căror vechime se urcă la primele secole creștine și care pot fi recunoscute sau identificate ușor în textul și rânduiala celor mai vechi liturghii ale Bisericii, transmise în diferite documente.

BIBLIOGRAFIE

1. Ashton, Joseph N., *Music in Worship: The use of music in the Church Service*, Pilgrim Press, Boston, 1943, 2nd Edition.
2. Bard Thompson, *Liturgies of the Western Church*, Meridian Books, Cleveland, 1961
3. Berry, Mary, *Plainchant for Everyone, An Introduction to plainsong*, The Royal School of Church Music, 1996.
4. Braniște, pr. prof. dr., Ene, Braniște, prof., Ecaterina, *Dicționar de cunoștințe religioase*, Editura Andreiana, Sibiu, 2010.
5. *Idem*, Liturgica generală, Editura Episcopiei Dunării de Jos, ediția a III-a, Galați, 2002.
6. *Idem*, Liturgica specială, pentru Institutele teologice, tipărită Cu binecuvântarea P.F.Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, EIBMBOR, București, 1980.
7. Cireșeanu, Dr. Badea, *Tezaurul liturgic al Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit*, vol. III, București, 1911.
8. Channey, William, Emhardt, *Historical Contact of the Eastern Orthodox and Anglican Churches*, New York: Departament of Missions and Church extension of the Episcopal Church, 1920.
9. Chelsyn Jones, Geoffrey Wainwright, Edward Yarnold SJ, Paul Bradshaw, *The Study of Liturgy*, SPCK London, Oxford University Press, 1992.
10. Davies, J. G., *A Dictionary of Liturgy & Worship*, SCM PRESS LTD, 1972.
11. Dearmer, Percy, *The Story of The Prayer Book*, Geoffrey Cumberlege Oxford University Press, London, 1953.

12. Denis Stevens, *Tudor Church Music*, Merlin Press, New York, 1995
 Dickinson, Edward, *Music in the History of the Western Church: With an introduction on religious music among the primitive and ancient peoples*, Charles Scribner's Sons, New York, 1902
13. Frank L. Harrison, *Music in Medieval Britain*, Routledge and Kegan Paul, 1958
14. Gustav, Karl, Francisc A. Bruner, *The History of Catholic Church Music*, Helicon Press, 1961.
15. Harper, John, *The Forms and Orders of Western Liturgy from the Tenth to the Eighteenth Century: A Historical Introduction and Guide for Students and Musicians*, Oxford University Press, 1991.
16. Jungmann, Joseph, *The Mass of the Roman Rite: Its Origins and Development*, trans. By F. Bruner, „Christian Classics”, Westminster Md., 1986, reprint 1992, publicată prima dată la New York, 1951-1955.
17. Mary Berry, *Plainchant for Everyone, An Introduction to plainsong*, The Royal School of Church Music, 1996
18. Mateos, Juan, *Celebrarea Cuvântului în Liturghia Bizantină*, Studiu istoric, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2007.
19. Mitrofanovici, Vasile, *Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, prelucrată și edit. De Teodor Tarnavschi, 1909.
20. Moisescu, Titus, *Cântarea monodică bizantină pe teritoriul României*, Prolegomene bizantine II, Editura Muzicală, București, 2003.
21. Moldoveanu, Pr. Prof. Dr. Nicu, *Istoria muzicii bisericești la români*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010.
22. Pinnington, Judith, *Anglicanism and Orthodox, Unity and subversion, 1559-1785*, Gracewing, 2003.
23. Stanciu, pr. prof. dr., Vasile, *Teologie și imnografie în Liturghiile bizantine (I)*, în Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa, Anul L (2005), nr. 2
24. Surubaru, N. Ioan, *Tratatulele și acordurile anglicano-ortodoxe din 1935 în perspectiva dialogului dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Anglicană*, în Ortodoxia, nr. 1/1968.
25. Sykes, Stephens, John Booty and Jonathan Knight, *The Study of Anglicanism*, SPCK / FORTRESS PRESS, 1998.
26. *Idem*, *The Study of Liturgy*, SPCK, revised edition, 1992.

27. *Idem*, *Documents of the English Reformation*, Fortress Press, 1995.
28. *Idem*, *The Anglican Tradition*, Fortress Press, 1991.
29. Taft, F. Robert, *Ritul Bizantin*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2008.
30. *Idem*, *Beyond East and West. Problems in Liturgical Understanding*, Second Revised and Enlarged Edition, Ed. Orientalia Christiana, Pontifical Oriental Institute, Rome, 2001.